

Kraków, 15.05.2023 r.

dr hab. Joanna M. Łukasik, prof. UP
Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie

Recenzja pracy doktorskiej

Mgr Marty Luber

pt. *Rola mediacji w sporach małżeństw międzykulturowych i międzyreligijnych*

w świetle literatury przedmiotu oraz badań własnych

napisana pod naukowym kierunkiem

promotora: ks. prof. dr hab. Tadeusza Borutki

oraz promotor pomocniczej dr Katarzyny Salamon

Mediacje jako przedmiot zainteresowań naukowych i badawczych stanowią w naukach społecznych swoiste novum. Badania nad nimi w Polsce właściwie pojawiają się dopiero w ostatnim 10-leciu. Wcześniej stanowiły obszar zainteresowań praktycznych i teoretycznych rozwijanych od lat 80 w Europie. W Polsce idea prowadzenia mediacji jako środka zastępczego np. dla sądu pojawiła się dopiero w 1991r. wraz z ustawą o rozwiązywaniu sporów zbiorowych. Kolejnym krokiem na drodze rozwoju instytucji mediacji było przeniesienie jej na płaszczyznę spraw karnych, potem nieletnich, a w dalszej konsekwencji - od 2005 roku - na inne obszary rozstrzygania sporów i konfliktów wykraczających poza zakres prawa. Zatem od niespełna 20 lat mediacje są wykorzystywane w praktyce w dużej mierze bazując na doświadczeniach państw zachodnich (głównie anglosaskich). Odwoływanie się do doświadczeń i dotychczasowa praktyka umożliwiły stworzenie własnych zasad dostosowanych do polskich realiów prawnych i obyczajowych (podobnie jak kodeks mediatora, będący wykładnią etycznych powinności względem pełnionej funkcji).

Mediacje w literaturze przedmiotu określane są jako pośrednictwo, którego celem jest doprowadzenie do ugody między spierającymi się stronami (www.sjp.pwn.pl/mediacja), zaś w doprecyzowaniu przez Polskie Centrum Mediacji określane są jako rozmowa dwóch stron, która ma na celu doprowadzenie do rozwiązania konfliktu i porozumienia

(<http://mediator.org.pl>). W odniesieniu do podjętego przez doktorantkę tematu pracy doktorskiej poza mediacjami, ważną kategorią stał się spór/konflikt do którego rozstrzygnięcia wykorzystywane jako narzędzie/metoda są mediacje. Można użyć pewnego truizmu socjologicznego, czyli, że konflikt pojawia się zawsze tam gdzie ludzie. Konflikt który można określić, jako niezgodność w relacjach interpersonalnych. Brak zgodności i koherencji może wynikać ze sprzecznych celów (dążeń lub potrzeb) przynajmniej dwóch zależnych od siebie osób w tym samym czasie, czyli w trakcie trwania relacji. W przypadku podjętego tematu brak zgodności czy sprzeczność celów uwarunkowany jest międzykulturowymi i międzyreligijnymi perspektywami osób żyjących w związku małżeńskim. Można więc uznać za W. Moor'em, że źródłem sporów w małżeństwach międzykulturowych i międzyreligijnych mogą być: konflikt danych (wynikający z ich braku, niespójności, nie komplementarności głównie wiedzy w zakresie sporu/konfliktu); konflikt strukturalny (gdy pojawiają się zależności np.: rodzina-dzieci-synowa/zięć odmienni kulturowo); konflikt relacji (gdy zaburzony jest proces komunikacji w małżeństwie/rodzinie); konflikt interesów (np. wychowanie dzieci w małżeństwie międzykulturowym i międzyreligijnym ze względu na wartości kulturowe lub wyznanie) oraz wartości (odmienny kulturowo system wartości). Z punktu widzenia mediatora najtrudniejszy do rozstrzygnięcia jest konflikt wartości. Wynika to głównie z tego, że wartości stanowią mocno zsubiektywizowany i niemierzalny element obrazu świata każdego człowieka.

Podjęcie czterech niezwykle ważnych kategorii badawczych: rodzina, mediacje, międzykulturowość, międzyreligijność przez Doktorantkę jest moim zdaniem szczególnie istotne w czasach, kiedy współczesny świat stanowi coraz bardziej skomplikowaną przestrzeń wielokulturową. W świecie nasyconym coraz to nowymi zjawiskami społecznymi „można mówić o szerokim wachlarzu licznych przestrzeni wielokulturowości, co jest wynikiem nasilających się procesów przemieszczania związanych z problemami ekonomicznymi i demograficznymi, migracji różnego typu, uchodźstwa, łączenia rodzin, peregrynacji motywowanych poznawczo, edukacyjnie, kulturowo, ekonomicznie, naturalnej ciekawości innych kultur, otwarcia granic itp.” (Nikitorowicz 2012, s. 420). Zjawiska te stwarzają szanse nawiązywania kontaktów i relacji międzyludzkich, wzajemnego poznania, zrozumienia akceptacji, przy zachowaniu własnej tożsamości, ale również wywołują konflikty i napięcia. Dla pełnego współbycia osób zróżnicowanych kulturowo i religijnie potrzebne są badania, służące poznaniu i zrozumieniu źródeł konfliktów, nieporozumień oraz wypracowanie interdyscyplinarnych działań w zakresie wsparcia, edukacji i budowania wspólnot społecznych ponad różnice wynikające z kultury czy religii. Pierwszą próbę w tym zakresie podjęła Doktorantka. Podjęta przez nią w dysertacji problematyka badawcza jest nie tylko przejawem

głębokiego zainteresowania tematyką alternatywnych sposobów rozwiązywania sporów, ale również możliwością ich zastosowania w pojawiających się w małżeństwie/rodzinie sporach na tle kulturowym i religijnym. Wynika także z chęci podkreślenia znaczenia mediacji w procesie wspierania i budowania trwałości małżeństw mimo właśnie różnic kulturowych czy religijnych. Efekt prowadzonych badań, wnioski z nich wynikające są istotne dla środowiska naukowego (nowy obszar dalszych naukowych eksploracji dla socjologii, pedagogiki, psychologii, nauk o rodzinie, prawa, teologii i in.), jak i dla praktyki (inspiracja do wdrażania przez różnych specjalistów alternatywnych metod rozwiązywania sporów, konfliktów czy sytuacji trudnych).

Można zatem uznać, że w nurt alternatywnych metod rozwiązywania sporów/konfliktów szczególnie tak ważnych w perspektywie trwałości relacji i związków, czy wychowania i socjalizacji w rodzinach zróżnicowanych kulturowo i religijnie wpisuje się praca doktorska mgr Marty Luber pt. „Rola mediacji w sporach małżeństw międzykulturowych i międzyreligijnych w świetle literatury przedmiotu oraz badań własnych” napisana pod naukowym kierunkiem ks. prof. zw. dr hab. Tadeusza Borutki i promotor pomocniczej dr Katarzyny Salamon.

Wskazując w powyższych rozważaniach na znaczenie podejmowanego zagadnienia badawczego, bazującego na czterech znaczących dla socjologii, pedagogiki, psychologii, nauki o kulturze, teologii i in. kategoriach badawczych już w tym miejscu recenzji należy docenić wartość dysertacji, a tu przede wszystkim zaangażowanie i czujność naukowo-badawczą na nowe zjawiska promotora, ks. prof. dr hab. Tadeusza Borutki, jak i Doktorantki, która rozwinęła zagadnienie badawcze, poszerzając dotychczasowe pola wiedzy, sporadycznie obecne w dyskursie badaczy wyróżnionych powyżej dyscyplin. Fakt podjęcia opracowania teoretyczno-empirycznego wyróżnionych w tytule kategorii potwierdza, że projekt naukowy mgr Marty Luber wpisuje się w potrzeby współczesnych obszarów nauk społecznych, prawnych, humanistycznych tworząc tym samym płaszczyznę interdyscyplinarnych badań, dyskursu i analiz wykraczających poza obszar jednej dyscypliny i dziedziny naukowej.

Formalna struktura pracy

Przedłożona do oceny rozprawa doktorska liczy 150 strony i składa się ze wstępu, pięciu rozdziałów głównych, zakończenia, a także wykazu bibliograficznego (blisko 200 pozycji w tym poza drukami zwartymi i artykułami z czasopism znajduje się również netografia) oraz wykresów, tabel i map.

Rozprawa ma spójną i logiczną strukturę. Składa się z pięciu rozdziałów oraz przyporządkowanych im podrozdziałów o zróżnicowanej i adekwatnie opisanej problematyce. Uzasadnienia formułowane są prawidłowo i odnoszą się do problematyki pracy oraz przyjętych celów naukowych. Warto dodać, że Doktorantka na każdym etapie konstruowania pracy ukazuje swoją intelektualną drogę, stara się precyzyjnie formułować własne myśli, uzasadniać wybory, wskazywać źródła naukowych i praktycznych zainteresowań badawczych.

Ocena teoretycznej zawartości dysertacji

Mimo licznych opracowań dotyczących kategorii zawartych w temacie dysertacji należy podkreślić, że Doktorantka, bazując na dostępnych źródłach polsko- i angielskojęzycznych, w sposób interdyscyplinarny, nowatorski i precyzyjny zaprezentowała założenia teoretyczne, tworząc tym samym dobre podstawy projektu empirycznego i uzupełniając dotychczas nieznaną w literaturze polskiej konteksty definicyjne oraz badawcze.

Założenia teoretyczne realizowanego projektu naukowo-badawczego Doktorantka zawarła w dwóch rozdziałach. Pierwszy z nich zatytułowany *Mediacje środkiem przezwyciężającym sytuacje kryzysowe* składa się z pięciu komplementarnych rozdziałów. Można w nich wyodrębnić trzy charakterystyczne dla problematyki obszary naukowego wywodu, a więc: konflikt, mediacje, mediacje w konfliktach/sporach małżeńskich. Zatem zgodnie z wyróżnionymi obszarami opracowanie teoretyczne pierwszego rozdziału rozpoczyna analiza kategorii konflikt/spór i kryzys w odniesieniu do relacji w małżeństwie (*Konflikt i kryzys między małżonkami*). W dalszej kolejności Doktorantka skoncentrowała się na mediacjach jako narzędziu (podrozdział: *Mediacja jako narzędzie rozwiązywania konfliktów*) oraz ich prawnych kontekstach i uwarunkowaniach (*Prawne ukonstytuowanie mediacji*). Ostatnie dwa podrozdziały skoncentrowane są na mediacjach małżeńskich jako metodzie (*Metody i przebieg prowadzenia mediacji małżeńskich*) oraz na wyzwaniach, jakie stają przed nimi w odniesieniu do rozwiązywania konfliktów/sporów małżeńskich (*Wyzwania mediacji małżeńskiej*). Wśród wyzwań na jakie zwróciła Doktorantka uwagę znajduje się m.in. kluczowa dla mediacji możliwość komunikowania się przez mediatora z osobami sporu/konfliktu w ich rodzimym języku. Jak zwraca uwagę autorka, w przypadku braku mediacje prowadzone są języku którym komunikują się małżonkowie między sobą, zaś „zadaniem mediatora jest prowadzenie mediacji w sposób zrozumiały dla obu stron” (s. 41).

Kolejny rozdział (II) zawierający podłoże teoretyczne do realizowanego projektu badawczego został zatytułowany *Multikulturalizm jako zjawisko społeczne i multikulti jako ideologia*.

Pierwszy podrozdział *Czynniki rozwoju i przyczyny pojawienia się multikulturalizmu* zawiera charakterystykę definicyjną kategorii kultura, multikulturność i transkulturowość. Rozdział ten stanowi ciekawe ujęcie tych kategorii w perspektywie dynamicznych zmian społeczno-cywilizacyjnych. W kolejnym kontynuowany jest aspekt multikulturności w perspektywie oddziaływania na człowieka, grupy społeczne i społeczeństwo (tytuł rozdziału: *Oddziaływanie multikulturalizmu na jednostkę i społeczeństwo*). Interesująca jest interpretacja multikulturności jako mirażu kulturowego w perspektywie konstruowania tożsamości osobistej i społecznej człowieka, szczególnie wychowywanego w rodzinie wielokulturowej (tzw. dzieci trzeciej kultury). Ostatni podrozdział zatytułowany *Idea „multikulti” jako zniekształcenie multikulturalizmu*, w dyskursie narracyjnym i interpretacyjnym jest szczególnie cenny dla odbiorcy w odniesieniu do rozumienia kategorii multikulturalizm, bowiem brak rozumienia istoty tego zjawiska, może prowadzić do zniekształceń poznawczych, niezrozumienia zjawiska i jego błędnego rozumienia (czyli niezrozumienia).

W przypadku przygotowywania pracy do publikacji w postaci monografii naukowej proponuję zamienić kolejność głównych rozdziałów, czyli wyjść od kategorii multikulturność, a później skoncentrować się na konsekwencjach konfliktów na tle różnic kulturowych w małżeństwach międzykulturowych. Oczywiście jest to wyłącznie propozycja, bowiem doktorantka kategorii teoretyczne ujmuję w kolejności ujętej w tytule rozprawy. Myślę również, że w przypadku opracowania pracy do druku warto wyodrębnić podrozdział dotyczący specyfiki międzyreligijności w funkcjonowaniu małżeństw i rodzin zróżnicowanych zarówno kulturowo, jak i religijnie.

Część teoretyczna dysertacji jest dowodem na odczytanie Doktorantki oraz łatwość porządkowania wiedzy zgodnie z przyjętymi ramami teoretycznymi. Należy podkreślić, że osadzenie teoretyczne zawiera relację z szerokiego wachlarza literatury, skoncentrowanej wokół kluczowych, wskazanych w tytule rozprawy kategorii, co w dalszej konsekwencji przyczyniło się do szczegółowego opracowania założeń metodologicznych własnego projektu badawczego.

Ocena projektu badań własnych

Analiza merytorycznych założeń podstaw metodologicznych projektu pozwala stwierdzić, że przygotowany jest on na dobrym poziomie, spełniając wszelkie kryteria dla projektu badawczego w tym zakresie. Doktorantka w prowadzonej narracji przekonuje o słuszności i wartości podjętego zagadnienia badawczego. Prawidłowo określa przedmiot i cel badań.

Problem badawczy przyjął postać pytania: „Czy mediacja może być skutecznym narzędziem rozwiązywania konfliktu małżeństwa międzykulturowego oraz międzywyznaniowego?” Problem sformułowano prawidłowo, natomiast w przypadku opracowania do wydania pracy warto uzupełnić metodologiczne podstawy o uszczegółowienie pytania głównego poprzez sformułowanie pytań szczegółowych. Zabieg ten uspołni problem główny z hipotezą główną, zaś sformułowane w pracy hipotezy szczegółowe znajdują swój odpowiednik w postaci pytań (problemów). Proponuję również wyodrębnić zmiennych i wskaźników zawartych w zakończeniu podrozdziału dotyczącego celów badań w podrozdziale np. tym dotyczącym hipotez badawczych. Spójność założeń metodologicznych potwierdza również przyjęty typ badań (ilościowe), poprawnie dobrana metoda badawcza (sondaż diagnostyczny), technika (ankieta) oraz narzędzie badawcze (kwestionariusz ankiety, rozprawdzany i wypełniany drogą elektroniczną). Określony również został dobór próby, jak i scharakteryzowana organizacja i przebieg badań.

Relacja z badań oraz analiza i interpretacja wyników badań zostały zaprezentowane odpowiednio w rozdziałach IV (*Wyniki badań własnych*) i V (*Analiza i interpretacja wyników badań własnych*).

Wyniki badań własnych Doktorantka zaprezentowała w układzie: *Charakterystyka grupy badawczej; Wyniki pytań zamkniętych; Wyniki pytań otwartych*. Oczywiście struktura i ujęcie są prawidłowe, chociaż być może dla czytelnika ciekawsze byłoby ukazanie ich w układzie problemowych (zgodnie ze szczegółowymi problemami badawczymi lub grupami zagadnień badawczych bądź przedstawionymi hipotezami badawczymi). To oczywiście wyłącznie tylko dywagacja we wskazanej powyżej kwestii. Rozdział V uważam za szczególnie ciekawy oraz ukazujący dojrzałość badawczą Doktorantki. To co dla wielu młodych badaczy stanowi trudność (szczególnie interpretacja w odniesieniu do istniejącego stanu wiedzy i badań) w dyskursie autorki ukazuje łatwość, biegłość w podejmowaniu dojrzałej dyskusji wyników badań, odwoływaniu się do dostępnych w literaturze i na ich kanwie formułowaniu ciekawych i ważnych dla projektowania badań w tym obszarze wniosków. Z danych uzyskanych w toku badań wynika, że „większość par przed zawarciem małżeństwa poświęca czas na refleksję oraz dialog dot. wyzwań i skutków życia z osobą z innego kręgu kulturowego czy religii (wykres 10). Ponad 70% ankietowanych zdecydowało się przedyskutować temat dotyczący wychowania dziecka ze swoim przyszłym małżonkiem przed zawarciem małżeństwa (wykres 13). Jednocześnie respondenci zaznaczają, że różnice wynikające z wychowania w innej kulturze czy religii nie są dla nich dużym problemem (wykres 12). Osoby wchodzące w mieszany związek małżeński, już od początku budowania relacji wkładają dużo pracy w jej

budowanie. Przez występujące różnice osoby te muszą wykazać się dużą otwartością, umiejętnością konstruktywnego dialogu i wychodzenie poza granice własnej kultury. Wymaga to wiele pracy i tolerancji, jak również umiejętności przyjęcia punktu widzenia drugiej strony” (s. 115).

Uważam, że część empiryczna to obszar problemowy niezwykle ciekawy i inspirujący zarówno do refleksji, jak i podjęcia dalszych eksploracji badawczych w zakresie tematyki podjętej przez Doktorantkę. Wnioski z badań m.in. wskazujące że: „W różnicy kultur czy (rzadziej) religii, ankietowani dostrzegają piękno i możliwość poszerzania własnych horyzontów” (S. 122) czy też, że „Badania wskazują, iż pary mieszane dysponują większym zapleczem narzędzi do radzenia sobie z konfliktami niż pary homogamiczne. Fakt, iż mierzą się z większą ilością problemów na wczesnym etapie związku sprawia, że nabywają wiedzę ułatwiającą skuteczny dialog w późniejszych latach. Mediacja dla par mieszanych jest formułą łatwiejszą i bardziej naturalną niż dla par, u których różnice religijne oraz kulturowe nie występują.(..) Pary mieszane cechuje duża otwartość na pomoc mediatora” (s. 123), są zarówno optymistyczne dla budowania trwałych więzi i relacji małżeństw wielokulturowych, jak i potwierdzeniem że dialog oparty na otwartej relacji podmiotów jest warunkiem budowania więzi i relacji oraz warunkuje ich trwałość. Mediator, w sytuacji konfliktu/sporu może dzięki swoim narzędziom wspierać małżeństwa w budowaniu trwałości.

W tej części pracy cenię dojrzałość projektu badawczego, rzetelność naukowego wywodu, przejrzystość struktury założeń metodologicznych, a także poprowadzoną w interesujący i poprawny pod względem metodologicznym zgodnie z założeniami paradygmatu ilościowego analizę i interpretację materiału badawczego, co przesądza o sukcesie zrealizowanego przez mgr Martę Luber projektu naukowo-badawczego.

Reasumując: Treści wiedzy i wyniki badań empirycznych zaprezentowane w pracy są spójne pod względem merytorycznym, co potwierdza umiejętność krytycznej analizy treści i prezentowania wiedzy oraz wyników badań, zgodnie z przyjętymi założeniami koncepcyjnymi. Całość pracy jest dowodem na odczytanie Doktorantki oraz jej umiejętności syntezy i formułowania argumentów popierających wartość przywoływanych i omawianych kategorii. Ciekawy projekt badawczy, przejrzystość struktury założeń koncepcyjnych, a także poprowadzona w interesujący sposób analiza i interpretacja wyników badań, jak i wysnute wnioski, pozwalają na uznanie go za zrealizowany z zaangażowaniem i sukcesem. Wnioski z badań są ważnym wskazaniem co do dalszych badań uczonych różnych dyscyplin w efektywności mediacji małżeńskich w sytuacji pojawiających się konfliktów/sporów na tle

kulturowym czy religijnym. Jako pedagog zauważam tu szczególnie do zagospodarowania obszar badań związany z procesem wychowania i socjalizacji dzieci wychowujących się w rodzinach gdzie rodzice pochodzą z różnych kultur i są odmienni religijnie. Ponadto zawarta w dysertacji cenna wiedza powinna być wykorzystywana w procesie m.in. kształcenia do zawodu nauczyciela, bowiem współcześnie żyjemy w coraz bardziej wielokulturowej globalnej przestrzeni, do której należy przygotować młode pokolenia aby mogły sprostać wymaganiom bardzo szybko zmieniającej się cywilizacji.

Konkluzja

Przedłożoną do recenzji pracę sytuuję w naukach społecznych, prawnych, teologicznych i humanistycznych, w tym w pedagogice, psychologii, socjologii, teologii, prawie, naukach o rodzinie i in. Oceniając rozprawę doktorską mgr Marty Luber „Rola mediacji w sporach małżeństw międzykulturowych i międzyreligijnych w świetle literatury przedmiotu oraz badań własnych” stwierdzam, że porusza ważną, sporadycznie podejmowaną i aktualną problematykę lokowaną w na styku wymienionych powyżej dyscyplin. Jest dobrze osadzona w przyjętych przez Doktorantkę perspektywach teoretycznych i metodologicznych. Oceniana rozprawa potwierdza jej umiejętności w zakresie samodzielnego projektowania i prowadzenia badań naukowych. Spełnia warunki stawiane rozprawom doktorskim zgodnie z art. 13 ustawy z dnia 14 marca 2003 roku o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki. Wyrażając pozytywną opinię o wykonanej pracy, wnoszę o dopuszczenie Doktorantki do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

